

УДК 340.1

Рудик Ю.В.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОДІЇ

У науковій статті автор аналізує право та державу, порівнює ці поняття та робить висновок, що ці поняття мають різне значення, але не можуть функціонувати один без одного.

Ключові слова: державо, право, порівняльна характеристика.

Перед будь-яким суспільством завжди постає коло завдань, на вирішення яких спрямовуються матеріальні та інтелектуальні ресурси, ідеологічні і політичні зусилля. З-поміж усієї сукупності ресурсного забезпечення суспільства виокремлюються активно-спрямовуючі складові державно-правового механізму, або його функції. Вони виникають, здійснюються і розвиваються відповідно до тих завдань, які постають перед державою у конкретних історичних умовах. На сьогодні функції держави мають здійснюватися, у відповідності до принципу верховенства права, у правових формах, що обумовлює актуальність порівняльного аналізу функціонального апарату права та функцій держави.

Необхідність наукового аналізу цієї проблеми зумовлена й тим, що трансформаційні процеси соціального призначення права і держави, як загально-визнаних форм організації суспільних відносин, не отримали достатньої уваги в роботах науковців. Лише окремі аспекти функціональної характеристики права та держави знайшли відображення в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних правознавців. Проте, одні з них (Кравчук М.В., Абрамов А.І., Байтін М.Й., Наливайко О.І., Сухарев А.Є.) спрямовували свої зусилля на розкриття закономірностей і механізмів функціонування права, інші (Нерсисянц В.С., Наливайко Л.Р., Прокопенко О.Г., Воронов І.О., Малько О.В.) зосереджувалися на проблемі функцій держави. Спробу порівняти функції права із функціями держави зробив ще в радянські часи Радько Т.М., але на сьогоднішній день результати його дослідження певною мірою втратили актуальність.

У зв'язку із цим, особливого значення набувають питання проведення порівняльного аналізу функцій, за допомогою яких досягається необхідна збалансованість і направленість взаємодії сучасного права та держави. Крім того, детальне дослідження цієї проблеми дозволить ефективніше використовувати державно-правовий механізм у вирішенні завдань побудови правової держави і громадянського суспільства.

Держава і право загалом – це різні за своєю сутністю і призначенням утворення, що функціонують в реальному житті як однопорядкові за значущістю, взаємопов'язані суспільні явища [1, с. 59]. Проте, у юридичній науці, в залежності від ступеню присутності «держави у праві» (або «права у державі»), вирізняються два традиційні підходи щодо співвідношення цих категорій. Не виходячи за межі

предмету нашого дослідження, розглянемо їх з позицій соціального призначення держави і права. Перший – етатичний – побудований на пріоритеті держави над правом; соціальна роль права визначається (обмежується) державою в ході виконання нею правотворчої та правозастосовчої функцій. Вважається, що функціонально активного (відокремленого) права, як такого, не існує, право виступає як особливий атрибут держави, обов'язкова складова державної влади. Другий підхід закріпився в руслі природно-правових поглядів. На думку прихильників «школи природного права», праву належить перевага перед державою, оскільки воно виникло раніше держави [2, с. 109] і спонукало її появу. Сама ж держава є лише (принаймні має бути) інституційною формою функціонування права.

Не вдаючись до абсолютизації положень того чи іншого підходу, зазначимо, що соціальне призначення права щодо держави проявляється як підстава та засіб реалізації державної політики. Ефективно реалізовані функції права сприяють встановленню та охороні режимів законності і правопорядку, надають правової форми процесу організації і діяльності державних органів, установ, їх посадових осіб; функціонально активне право слугує еталоном міри свободи людини та громадянина, визначає взаємні з державою права та обов'язки. Тому сучасною наукою розроблено третій підхід, що дозволяє інтегрувати усі погляди і одночасно уникнути крайнощів в оцінці функціонального апарату держави та права. Відповідно до цього, рольовий зв'язок між наведеними формами організації суспільних відносин виглядає більш складним і носить характер двосторонньої залежності: держава знаходить у праві порядок, а право в державі – владу, яку воно легітимує [3, с. 36]. Звідси, виконувані функції права є знаряддям (інструментом) діяльності держави, а держава – організаційно-рушійною силою та гарантом функціонування права.

Для більш глибокого проникнення в сутність досліджуваної проблеми, наступним критерієм порівняння варто взяти динамічно-статичні властивості функціонування держави та права. Виконуючи роль (генеральну функцію) форм організації суспільних відносин, ці явища несуть в собі протиріччя розвитку самого суспільства: держава – рухомість, мінливість, динамізм; право – стійкість, консерватизм, стабільність [4, с. 9]. Якщо право, виконуючи охоронну, обмежувальну чи культурно-історичну функції, відображує нормативні, стабілізаційні основи життя суспільства, то держава виступає як інститут влади, що втілює у життя встановлені нормативи за допомогою правотворчої, правоохоронної чи управлінської функції способом, формою та методами відповідно до конкретних історичних умов і рівня розвитку суспільства. Дійсно, право є важелем стабільного функціонування державного механізму, його стримуючою силою, водночас держава здатна щоразу, як це стає необхідним, задавати русло праву, стимулювати його до функціональної активності. Із наведеного чітко спостерігається спільність держави та права – їх діалектичний взаємозв'язок та обумовленість.

Особливої уваги заслуговує оцінка соціальної ролі права по відношенню до так званих «мінімального» та «максимального» різновидів функціонування держави. У першому випадку держава самообмежується виконанням мінімальних функцій – забезпечення свободи, безпеки та власності і створення системи комунікацій,

відкриваючи шлях функціонально активному праву до усього спектру суспільних відносин відповідно із його соціальним призначенням [5, с. 630]. Держава із обмеженим рольовим навантаженням перетворюється на правову форму функціонування політичної влади. Причому, правові функції у «мінімальній державі» зводяться до позитивування права в ході законодавчої діяльності, створення умов для формування повноцінного механізму «правозастосовчої самоорганізації суспільства» (громадянського суспільства) та охорони загальноприйнятого порядку суспільних відносин.

У другому випадку держава із максимальним об'ємом векторів діяльності побудована за принципом: «чим більшим є втручання держави, тим краще для громадянського суспільства» [6, с. 632]. У межах «максимальної держави» розрізняються два варіанти функціонального впливу державно-правового механізму на суспільство – авторитарної та демократичної орієнтації.

Авторитаризм, як владний спосіб впливу на суспільство, блокує або, навіть розриває прямі та зворотні зв'язки між функціями права та виконуваними функціями держави. У викривленому вигляді постає рольова спрямованість права, що в силу владної волі перетворюється всього лише на кістяк закону. «Узаконена воля влади» (псевдоправо) обмежується охоронною, статичною та контрольною функціями права, які здебільшого реалізуються методами примусу, залякування, «непрямого переконання». Подібні відхилення, як показує історична практика, призводять до мутації соціального призначення права, встановлення «надпорядку», під оболонкою якого маскується свавілля держави та деспотизм.

На протилежність авторитаризму, «максимальна держава» демократичної орієнтації втілилася в теорію та практику соціально-правової держави як наслідок трансформації функціонування основних форм організації суспільних відносин. Так, розвиток інституту власності, ринкових економічних відносин і вільної конкуренції, диференціація суспільства на різнорівневі верстви зумовили необхідність виникнення нових систем регуляції суспільних відносин і, відповідно, удосконалення функціональної взаємодії держави та права. За подібного балансу сил державно-правового механізму функціональні можливості права не вичерпуються соціальним призначенням держави, а навпаки, визначаються потребами громадянського суспільства і гарантуються соціально-правовою державою. Виходячи із соціальних, економічних, культурних, екологічних та інших потреб цивілізованого суспільства, функціональна активність права та держави проявляється через реалізацію функцій соціально-правової держави – соціально-економічної, культурно-ідеологічної та екологічної.

Стосовно України зазначимо, що визнавши себе демократичною, соціальною та правовою державою на конституційному рівні, наша держава зробила крок до подальшого розвитку своєї державності та зміцнення авторитету у міжнародному співтоваристві. Разом з тим, вона поклала на себе ряд соціально-економічних та політичних зобов'язань, які не завжди повною мірою виконуються. Багато в чому це пов'язується із тим, що Україна перебуває в точці біфуркації між «мінімальною» та «максимальною» парадигмами функціонування державно-правового механізму організації суспільних відносин.

Наприклад, ст. 49 Конституції України визначає право людини на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування; охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм [7, ст. 49]. Крім того, ч. 2 ст. 4 Основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування передбачає прийняття спеціального закону щодо регулювання відносин із загальнообов'язкового державного медичного страхування [8, ст. 4]. Проте, починаючи з 1993 р. розроблено ряд законопроектів щодо страхової медицини, які один за одним направлялися парламентом на доопрацювання. «Каменем спотикання» при прийнятті закону виявилася ч. 3 ст. 49 Конституції України, яка наголошує на безкоштовності медичної допомоги, за умови її надання в державних та комунальних закладах охорони здоров'я, що з погляду на склад суб'єктів страхових правовідносин, заперечує введенню обов'язкової форми медичного страхування. Не повністю вирішеним також залишається питання стосовно нормативного регулювання добровільного медичного страхування. Отже, нормативні передумови функціонування права медичного страхування в Україні уже закладені, проте залишається затримка за державою у виборі стилю поведінки відносно цієї галузі: «батьківське піклування» чи ліберально-економічні принципи розвитку страхової медицини.

Занурюючись у проблему функціональної взаємодії загальноновизнаних форм організації суспільних відносин, можна навести безліч прикладів ролі конфронтації права, держави та інтересів індивіда, проте, основними причинами подібних ситуацій є: неприйняття державою індивіда як активного суб'єкта соціально-правової політики; переоцінка державою своїх функціональних можливостей та функціональних можливостей права при прийнятті нових зобов'язань; незгодженість правової політики із здійснюваними в країні соціально-економічними перетвореннями; певна безсистемність в ухваленні рішень [9, с. 14].

Безсумнівною є те, що ефективність функціонування державно-правового механізму залежить від багатьох факторів, але, в першу чергу, від його законодавчого забезпечення. Цей момент є основоположним і при виявленні тенденцій розвитку соціально-правової функції сучасної Української держави.

Насамкінець, щоб детальніше вивести взаємозв'язок, подібність та відмінність функцій права і держави необхідно пам'ятати про співвідношення в якому перебувають самі право та держава [10, с. 57]. Як показано вище, хибним є твердження: «право – ніщо без апарату, здатного примушувати до дотримання норм права». Характеристика функцій права лише як інструменту державної діяльності применшує його соціальну цінність і принижує роль права у житті суспільства. До цього слід додати, що право виконує роль організуючого фактора не лише відносно громадян, але й самої держави, її органів і посадових осіб. Усе це дає підставу стверджувати, що право, маючи тісний зв'язок з державою, становить собою соціальну цінність і виконує в суспільстві самостійні функції.

З погляду на наведене, звернемо увагу і на те, що функціональні ресурси права та держави мають значний організаційний, демократичний і моральний потенціал, котрий ще значною мірою не використано в інтересах особи і суспільства. У певно-

му аспекті їх можна співвіднести із масштабом, мірою свободи, яка виражається в ідеалах соціально-правової держави та громадянського суспільства.

Список використаних джерел та література:

1. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / за ред. В. В. Копейчикова. – Стер. вид. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
2. Костин Ю. Методологические подходы к исследованию проблем соотношения государства и права в истории правовых учений дореволюционной России / Ю. Костин // Закон и право. – 2007. – № 4. – С. 108-110.
3. Костин Ю. Методологические подходы к исследованию проблемы соотношения государства и права в современной юридической науке / Ю. Костин // Современное право. – 2007. – № 4. – С. 35-37.
4. Оборотов Ю. Н. Теория государства и права (прагматический курс): экзаменационный справочник. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – 184 с.
5. Проблемы общей теории права и государства : учебник для ВУЗов / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – М.: Норма, 2004. – 832 с.
6. Нерсесянц В. С. Общая теория государства и права / В. С. Нерсесянц. – М.: Норма, 2002. – 535 с.
7. Конституція України: Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
8. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 14 січня 1998 р. № 16/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121.
9. Наливайко Л. Р. Теорія соціальної функції сучасної Української держави в умовах політичних та економічних перетворень / Л. Р. Наливайко // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1. – С. 13-17.
10. Радько Т. Н. Основные функции социалистического права: учебное пособие / Т. Н. Радько. – Волгоград, 1970. – 142 с.

Рудик Ю.В. Соотношение права и государства: функциональный аспект взаимодействия.

В научной статье автор анализирует право и государство, сравнивает эти два понятия и делает вывод, что они имеют разное значение, но не могут функционировать один без другого.

Ключевые слова: государство, право, сравнительная характеристика.

Rudik Yu.V. The correlation of law and state: the functional aspect of cooperation.

In the scientific article the author analyses the law and state, compares these notions and makes a conclusion that they are different, but they cannot exist separately.

Key words: state, law, comparative description.

Надійшла до редакції 15.10.2008 р.